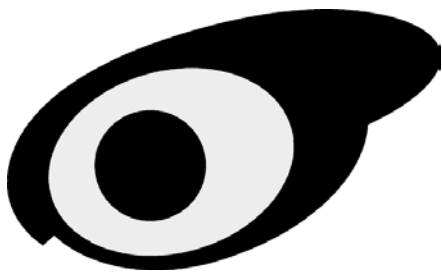

Athene

Nieuwsbrief STONE Aflevering 9 - juli 2004

Steenuilen Overleg
Nederland

COLOFON

Athene is een uitgave van het Steenuilen Overleg Nederland (STONE)

De Nieuwsbrief wil een bijdrage leveren aan de vergroting van de kennis omtrent de Steenuil door een podium te vormen waar onderzoek gepresenteerd kan worden.

De Nieuwsbrief wordt gevuld met originele bijdragen van steenuilonderzoekers uit geheel Nederland.

De Nieuwsbrief verschijnt minstens 1 maal per jaar.

Samenstelling en redactie:
Niko Groen/Ronald van Harxen
Foto's (voorzover geen fotograaf vermeld): Ronald van Harxen

Contactadres STONE
Hein Bloem
Driegraas 21
9302 GD Roden
telefoon: 050 - 50 16 044
E-mail: heinbloem@freeler.nl

Bestuur STONE
Hein Bloem (voorzitter)
Pascal Stroeken (secretaris)
Emiel Blanke (penningmeester)
Kees Boer
Ronald van Harxen

Bijdragen kunnen worden gestuurd naar:
STONE
R. van Harxen
Scholtenenk 47
7101 SJ Winterswijk
telefoon: 0543 - 53 26 53
telefoon: 06 - 10 12 76 11
E-mail: r.vharxen@chello.nl

Internet: WWW.Steenuil.nl

Aanmelding voor de nieuwsgroep:

StSTONE-subscribe@yahoo.com

Contributies, donaties en giften op rekening 3330852 t.n.v Steenuilenoverleg Nederland (STONE) te Raalte

INHOUD

Ten geleide	1
Nieuwe Kopij	1
Contributie	1
Landelijke dag 2004	2
Vogelfestival	2
STONE-regiostructuur van start <i>Pascal Stroeken</i>	3
Steenuileninventarisatieproject West/Brabant afgerond	7
Onderzoek naar het broedsucces van de Steenuil <i>Martin van Leest</i>	
Athene Noctua in het Hageland (Vlaanderen) <i>Philippe Smets</i>	11
Steenuilen en Steenmarters: een probleem? <i>Emiel Blanke</i>	13
Broedseizoen 2004: een eerste indruk <i>Ronald van Harxen</i>	14
Zijn de Steenuilen in Zuid-Holland intelligenter <i>Martin van de Reep</i>	18
Friese Steenuil op leeftijd <i>Eelco Brandenburg</i>	19
Praktische cursus over Steenuilen <i>Peter en Wies Beersma</i>	20
Een sterk verhaal <i>Jan van 't Hoff</i>	21
Opmars van de Oehoe (Bubo bubo) in Nederland <i>Gejo Wassink</i>	22
Reproductie van de Steenuil in Nederland in de periode 1977-2003 <i>Frank Willems, Ronald van Harxen, Pascal Stroeken & Frank Majoor</i>	1 t/m 39

Ten geleide bij

Athene 9

Athene 9 is voor een belangrijk deel gevuld met het rapport: "Reproductie van de Steenuil in Nedeland in de periode 1977-2003". Dit rapport is samengesteld in het kader van het Plan van Aanpak Steenuil en is de weerslag van broedbiologische informatie die onder andere verzameld is middels het nestkaartenproject. De omvang van de verzamelde gegevens is uniek voor Nederland en waarschijnlijk wereldwijd. Omdat veel van de gegevens hiervoor aangeleverd zijn door STONE-leden

hebben we gemeend het rapport integraal in deze Athene te moeten opnemen. Uitgebreide aandacht ook voor de dit voorjaar ingezette regio-indeling en de regionale contactpersonen. Uit de regio verhalen uit Brabant, Friesland, Zuid-Holland en ook een bijdrage uit Vlaanderen van Philippe de Smet.

Daarnaast andermaal een verhaal van Gejo Wassink over de Oehoe die toch ook onze gemoederen blijft bezig houden.

Heet van de naald voorts een eerste impressie van het broedseizoen 2004.

Een bijzondere bijdrage ditmaal van de hand van Jan van het Hoff over een mogelijke oplossing voor het probleem van de geslachtsbepaling bij Steenuilen.

Met Jan zijn we benieuwd naar jullie bevindingen.

Veel leesplezier!

Athene 10: nieuwe kopij

Athene 10 verschijnt eind van dit jaar. De inzenddatum voor kopij is 1 november.

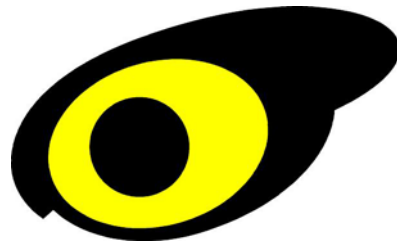
Bijdragen liefst per mail naar: r.vharxen@chello.nl

Van de penningmeester

Bij deze nieuwsbrief vindt u een acceptgirokaart. Wij verzoek u vriendelijk hiervan gebruik te maken om uw bijdrage 2004 voor STONE over te maken. Voor uw bijdrage á € 10 ontvangt u twee maal per jaar de nieuwsbrief Athene, een uitnodiging voor de landelijke dag en maakt u het STONE mogelijk zich te blijven inzetten voor de steenuil.

Indien u uw bijdrage voor 2004 al heeft overgemaakt kunt u deze acceptgiro uiteraard terzijde leggen en direct gaan genieten van de vele wetenswaardigheden die in deze nieuwsbrief weer zijn verzameld.

Emiel Blanke
Penningmeester STONE

Landelijke dag 2004

De landelijke dag 2004 zal plaats vinden op zaterdag 13 november a.s. De locatie wordt nog bekend gemaakt.

We zijn druk bezig het programma vast te stellen maar 2 bijzondere zaken wil ik vast vermelden. Vogelbescherming zal STONE een cheque overhandigen met een deel van de opbrengsten van een speciale ledenwerfactie. Deze overhandiging zal met enig ceremonieel gepaard gaan. De Kerkuilenwerkgroep Nederland heeft reeds eerder een dergelijke cheque mogen ontvangen. Daarnaast zal van SOVON Frank Willems aanwezig te zijn om een presentatie te houden over het zojuist verschenen rapport over de reproductie van de Steenuil in Nederland in de periode 1997-2003 (zie ook deze Athene).

Vogelfestival 2004

Op zaterdag 28 en zondag 29 augustus 2004 organiseren Vogelbescherming Nederland, Staatsbosbeheer en SOVON het Vogelfestival 2004.

Beide dagen is er een uitgebreid programma met activiteiten voor jong en oud, met excursies, lezingen, filmvoorstellingen, workshops, presentaties en prijsvragen. In een steenuileninformatiestand zullen regionale steenuilenwerkgroepen en STONE de Steenuil en de onderzoeks- en beschermingsactiviteiten bij het publiek onder de aandacht brengen.

Het festival is beide dagen geopend van 10.00 tot 17.00 uur en wordt gehouden nabij de Oostvaardersplassen, bij het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer aan de Kitsweg 1 te Lelystad (waar de Knardijk de spoorlijn kruist).

Informatie over het programma, bereikbaarheid en toegangsprijs kun je vinden op www.vogelfestival.nl.

STONE-regiostructuur van start!

Pascal Stroeken, coördinator regiostructuur

Op 17 april j.l. is onder de noemer 'regiostructuur' een start gemaakt met een netwerk van contactpersonen die Stone in de regio's vertegenwoordigen (regiocontactpersonen, RC's). In dit artikel een toelichting op de achtergronden en uitwerking van de regiostructuur, en natuurlijk een overzicht van de regio's en RC's.

Achtergronden

Stone is gestart in maart 1997 en is sinds januari 2000 een stichting. De oprichting van Stone had primair tot doel om een platform te bieden voor de steenuilonderzoekers en -beschermers, en om de krachten te bundelen ter bevordering van de uitwisseling van kennis, het vastleggen van de resultaten en een landelijke afstemming van onderzoek en bescherming.

Sinds de oprichting van Stone is er veel gebeurd op het gebied van het steenuilwerk. Voorbeelden daarvan zijn de participatie in het Soortbeschermingsplan Steenuil (Plan van Aanpak), de uitgave van de Handleiding voor onderzoek en bescherming (2001), opzet van de landelijke steenuilmonitoring i.s.m. SOVON (LSB-Steenuil), en samenwerking met SOVON in het Nestkaartenproject. Daarnaast zijn er natuurlijk de landelijke contactdagen, de nieuwsbrief *Athene*, de website en de e-mail nieuwsgroep. Stone onderhoudt contacten met SOVON, de Ringcentrale (Vogeltrekstation), Vogelbescherming Nederland, Landschapsbeheer Nederland, Kerkuilenwerkgroep Nederland en participeert in internationaal verband in

het ILOWG (International Little Owl Working Group).

Bovendien, niet op de laatste plaats, zijn er op lokale en regionale schaal de laatste jaren ook veel initiatieven ontplooid en zijn verspreid over het hele land steenuilenwerkgroepen opgericht.

Kortom, de Steenuil staat volop in de belangstelling en dat is een goede basis voor bescherming en onderzoek. Het overweldigende deelnamesucces aan het LSB-Steenuil en de toegenomen deelname aan het Nestkaartenproject zijn goede voorbeelden van het feit dat die belangstelling zijn vruchten heeft afgeworpen.

Naar een regiostructuur

Het oorspronkelijke doel dat bij de oprichting van Stone voor ogen stond, het platform, is inmiddels een feit. Er is een groot netwerk van groepen en personen die zich inzetten voor de Steenuil. Al die groepen vormen samen de Stone-doelgroep en staan in meer of mindere mate in onderling contact.

Het bestuur van Stone vond de tijd rijp om dat netwerk van een stevigere structuur te voorzien. Onder de noemer 'regiostructuur' is dit voorjaar gestart met het instellen van de functie van Stone-contactpersonen voor elke regio (regiocontactpersoon: RC).

De rol van de RC's

- Eerstelijns aanspreekpunt

Een hoofdtaak van de RC's is de functie als aanspreekpunt voor de doelgroep in de regio. Vragen over bijvoorbeeld deelname aan het Nestkaartenproject, maar ook meldingen van Steenuilen en vragen over de plaatsing van nestkasten, kunnen aan de RC gericht worden. De RC heeft kennis van de regio en kan zonnodig de vragen gericht doorspelen

aan een lokale werkgroep of aan een terzake deskundige binnen de regio. Dat betekent dat de lijnen tussen de doelgroep en Stone korter en directer worden. Overigens blijft het Stone-bestuur eerste aanspreekpunt voor algemene vragen over Stone, zoals contributie, de nieuwsbrief enz.

- Oren en ogen van Stone
De RC's zijn door hun directe contacten in de regio de oren en ogen van Stone en kunnen hun bevindingen en ervaringen doorspelen aan het bestuur. De RC's vormen daarmee een klankbord voor het bestuur. RC's worden van harte uitgenodigd om mee te denken over de activiteiten van Stone.

Verder kunnen de RC's waardevolle informatie verschaffen over de werkzaamheden en resultaten uit de verschillende regio's, waardoor een beter overzicht ontstaat van alle activiteiten die in Nederland ontplooid worden.

- Initiator
RC's spelen een rol in het stimuleren en initiëren van onderzoeks- en beschermingsactiviteiten in de regio. Voorbeelden daarvan zijn het bevorderen van het invullen van nestkaarten en het stimuleren van publicaties in de landelijke nieuwsbrief. Naar eigen inzicht kunnen RC's uiteraard voorlichtingsbijeenkomsten en dergelijke organiseren (regionale contactdagen) of regionale nieuwsbrieven uitbrengen.

Hopelijk heeft de versteviging van het netwerk ook tot gevolg dat de ondersteuning van activiteiten op landelijk niveau een impuls krijgen, en dat de samenwerking wordt bevorderd. Te denken valt aan de verdere ontwikkeling van de Stone-website, de programmering van de Landelijke Dag,

het vervaardigen van folders en lesmateriaal, enz.

Organisatie

Nederland is verdeeld in 15 regio's. Momenteel is op één regio na heel Nederland reeds voorzien van een RC. Voor Flevoland is vanwege de schaarste aan Steenuilen geen regio ingesteld.

Bij de regio-indeling is aangesloten bij de regionale en provinciale werkgroepen die in de loop van jaren reeds zijn ontstaan. In het bijgaande overzicht kun je de regio's en de RC's terugvinden.

Op 17 april 2004 is in De Bilt een startbijeenkomst gehouden waarbij de meeste RC's en het bestuur van Stone bijeen waren gekomen om van gedachten te wisselen over de voorstellen. Het positieve verloop van die bijeenkomst heeft de gedachte gesterkt dat met het instellen van een regiostructuur een goede weg is ingeslagen.

Bij de instelling van de regiostructuur is bewust gekozen voor een eenvoudige, overzichtelijke organisatiestructuur. Dit betekent dat er voor de bestaande regionale werkgroepen op zich niet veel verandert. Iedere werkgroep heeft zo zijn eigen organisatiestructuur en activiteiten en dat zal ook zo blijven. Uiteraard is een doel van de regiostructuur om het onderzoeks- en beschermingswerk door de directere contacten met de achterban nog beter te stimuleren, maar net als nu het geval is zetten de werkgroepen hun eigen lijn uit.

Het streven is om een jaar nadat we gestart zijn met de regiostructuur, een evaluatie te houden om de ervaringen op een rij te zetten.

Rest het bestuur de dank uit te spreken voor het positieve ontvangst bij de regionale werkgroepen voor de

regiostructuur en het enthousiasme waarmee de benaderde RC's hebben gereageerd. We hopen dat de regiostructuur een verdere positieve

bijdrage kan leveren aan het beschermings- en onderzoekswerk aan de Steenuil in Nederland.

Overzicht regio's en RC's

nr.	regio	RC, woonplaats, werkgroep	telefoon	e-mail
1	Friesland	Johan de Jong (Ureterp); Steenuilenwerkgroep Friesland	(0512) 303174	jong-rans@hetnet.nl
2	Groningen	Jan van 't Hoff (Garrelsweer); Steenuilenwerkgroep Groningen	privé: (0596) 571832 werk: (050) 3164851	j.vant.hoff@freeler.nl
3	Drenthe	Hein Bloem (Roden); Steenuilenwerkgroep Drenthe)	(050) 5016044 (06) 55157275	heinbloem@freeler.nl
4	West-Overijssel	Bé Schilder (Windesheim)	(0529) 497428	beschilder@wxs.nl
5	Twente	Vacant		
6	Noord-Holland	Willem Kooijman (Midwoud); Steenuilenwerkgroep Noord- Holland	(0229) 201152	wim.kooijman@quicknet.nl
7	Utrecht	Marc van Leeuwen (Houten); Landschapsbeheer Utrecht; uilenproject	dinsdag: (030)2205534 overige dagen: (030)2801153 of (06) 22247778 (urgent)	dinsdag: vleeuwen@landschapsbeheerutrecht.nl overige dagen: eco-line@hetnet.nl
8	Achterhoek-Liemers	Sonja Grooters (Neede); Steenuilenwerkgroep Achterhoek-Liemers	(0545) 292582	sonjaenhans@hotmail.com of: h.grooters1@chello.nl
9	Veluwe, Gelderse Vallei, Ijsseldal	Harry van Diepen (Epe)	privé: (0578) 627750 werk (VOORKEUR!): (055) 5492510	vandiepen@introweb.nl of: h.vandiepen@felua-groep.nl
10	Betuwe, Rijk van Nijmegen	Frans Jacobs (Opheusden)	(0488) 441093	frans.jacobs@wur.nl
11	Zuid-Holland	Michel Kuijpers (Den Hoorn ZH)	(015) 2565302	michel.kuijpers@wanadoo.nl
12	Zeeland	Alex de Smet (Terneuzen)	(0115) 695890	birdtree@zeelandnet.nl
13	West-Brabant	Martin van Leest (Breda); Brabants uilenoverleg	(076) 5653415	mvanleest@planet.nl
14	Midden en Oost-Brabant			
15	Limburg	Theo Custers (Bunde); Steenuilenwerkgroep Limburg	(043) 3649649	wcbunde@hetnet.nl
	Coördinator STONE	Pascal Stroeken (Heiloo); bestuur STONE	(072) 5339511	stone-secretariaat@worldmail.nl

Het overzicht van de regio's en de contactpersonen (inclusief postadres) is ook te vinden op de website www.steenuil.nl.

Kaartje van de regio-indeling:

Steenuilinventarisatieproject West-Brabant afgerond

“Het gaat niet goed met ons Hupke”, schreven we in ‘t Hupke van 1999. Steeds minder steenuiltjes troffen we aan, op plaatsen waar we ze eerder altijd tegen kwamen. Ons vertrouwde steenuiltje, nota bene het symbool van de West-Brabantse vogelwerkgroep, leek het moeilijk te hebben in het Brabantse land.

Niet alleen in onze omgeving maar in het hele land zijn dergelijke geluiden te horen. Tijd voor een gedegen onderzoek vonden wij.

Onder de mantel van het SWEV (Stichting Samenwerkingsverband West-Brabantse Vogelwerkgroepen) zijn we met onze Steenuilenwerkgroep in 2000 gestart met een voorbereidend onderzoek.

We hebben met 12 verschillende vogelwerkgroepen een samenwerkingsverband opgezet onder de naam: Steenuilen werkgroep West-Brabant.

In 2001 zijn we met meer dan 100 tellers het veld ingetrokken om volgens de methode van STONE (steenuilenoverleg Nederland) aan het inventarisatieonderzoek te beginnen. Het was de bedoeling om geheel West-Brabant gebiedsdekkend te onderzoeken. Ongeschikte gebieden, zoals bossen en bebouwde kom werden niet geïnventariseerd.

Bij de start van het inventarisatieproject wisten we in West-Brabant nog ongeveer 180 Steenuil paartjes te zitten. Deze gegevens zijn voornamelijk afkomstig uit het archief van de West-Brabantse Vogelwerkgroep. Daarnaast zijn zoveel mogelijk gegevens verzameld van andere vogelwerkgroepen in West-Brabant.

Landelijk is de Steenuilenstand in grote delen van het land de laatste 25 jaar gehalveerd! Overal in het land is de grootschaligheid in de landbouw en het daarmee verdwijnen van kleine landschapselementen de belangrijkste oorzaak van de grote afname. Ook in de omgeving van Breda werden steeds minder steenuiltjes gehoord en gezien. Ten noorden van Breda hebben veel steenuilen plaats moeten maken voor stadsuitbreidingen. Ten westen zijn ze door schaalvergroting in de landbouw grotendeels verdwenen. Ten zuiden van Breda is waarschijnlijk de bosuil de grote “boosdoener”. Deze heeft zich in het gehele land flink uitgebreid en is een bekende predator van steenuilen.

Hoe Steenuilen inventariseren?

Het inventariseren van nachtvogels is een specifiek onderdeel van broedvogelonderzoek. De gangbare methoden van broedvogelonderzoek zijn gebaseerd om in de vroege uren broedvogels te karteren d.m.v. de zang te noteren en daarmee territoria vast te stellen. Deze methode leent zich niet voor nachtvogelonderzoek. Om steenuilterritoria op te sporen wordt gewerkt met een specifieke methode. Steenuilen moet je aan het roepen maken. Hoe doe je dat!

De beste periode waarin wordt geïnventariseerd is van half februari tot eind april. In deze periode laat het ♂ steenuil zijn karakteristieke roep horen. We draaien het geluid van een ♂ steenuil af via een cassetterecorder. Het ♂ en soms ook het ♀ reageren hier territoriaal op dmv. alarmkreten en territoriumzang. Dit uitlokken van geluiden moet tot een minimum beperkt worden om het ♂ niet al te veel in verwarring te brengen. Deze manier van inventariseren is erg boeiend en het enthousiasme dat dit bij onze tellers teweegbrengt is groot als

er weer een territorium ingetekend kan worden.

Broedplaatsen.

De steenuil is een holenbroeder. Deze broedplaatsen kunnen zeer divers zijn, als de broedplaats maar donker is en op een veilige plaats is gesitueerd en er voldoende voedsel in de directe omgeving gevonden kan worden. Veel werd gebroed in knotbomen, de favoriete broedplaats van steenuilen in Nederland. Doordat de knotbomen nauwelijks nog een functie hebben in onze maatschappij is de steenuil steeds meer aangewezen op holen, spleten in schuurtjes e.d.

Maar in ons opgeruimd landje houden we niet van spleten en tochtgaten dus de steenuil heeft een probleem. Alternatieven worden gevonden in stobalen, afvoerbuizen, onder golfplaten daken. Dit zijn enkele van de praktijkvoorbeelden waar de steenuil naar op zoek is. Dat dit geen succesvolle broedplaatsen zijn getuige de slachtoffers die hier gevonden zijn. Een goed alternatief is de steenuilennestkast. In West-Brabant zijn we momenteel bezig om 200 nestkasten te plaatsen. Dit is mogelijk gemaakt door een subsidie van de Provincie Noord-Brabant.

We geven er natuurlijk de voorkeur aan dat de steenuil in natuurlijke holten blijft broeden. Maar om de populatie te redden is hulp in de vorm van het hangen van nestkasten noodzakelijk.

Onderzoek

Het eerste onderzoeksjaar 2001 werden we geconfronteerd met de uitbraak van MKZ. Gelukkig hadden we, toen de MKZ op zijn hoogtepunt was en we niet meer bij boerenbedrijven mochten komen, al een groot deel afgewerkt. Toch bleven er veel telpunten liggen waar we maar

twee keer geweest zijn. De STONE methode schrijft 3 bezoeken voor! Ondanks deze startproblemen hebben we met ong. 45 telgroepen in 2001, ± 150 territoria opgespoord. Na elk inventarisatieperiode hadden we overleg met onze 12 gebiedscoördinatoren (GC's). Het eerste jaar werd na inventarisatie meteen duidelijk waar de problemen lagen. Overal waar het landschap in West-Brabant is aangetast door schaalvergroting in de landbouw, kwamen nog sporadisch steenuiltjes voor. Vooral in de monotone kleigebieden in de noordwest hoek (Dinteloord e.o.) en de polders ten N. van Zevenbergen zitten nog maar enkele paartjes. Ook de polders ten N en W van Oosterhout zijn slecht bedeed. De oorzaak is duidelijk: gezellige kleine agrarische gebieden zijn hier niet te vinden.

De Steenuil houdt van een rommelige gezelligheid.

De steenuil is nogal conservatief en bij aantasting van zijn leefgebied raakt hij de kluts kwijt. Hij is heel trouw aan zijn omgeving, kent elk hoekje en gaatje, weet waar hij zijn voedsel kan vinden en blijft hier broeden als er maar niets verandert. Dit zijn voorwaarden die je in een moderne maatschappij niet gemakkelijk kunt verwezenlijken. In zo'n aangetast steriel biotoop is het meestal ook slecht gesteld met het voorkomen van natuurlijke broedplaatsen. Het gebrek hieraan is waarschijnlijk belangrijker dan het voorkomen van het juiste voedsel.

Gelukkig is het niet overal zo slecht gesteld met ons Hupke. Kleinschaligheid en nog redelijk ongeschonden agrarische gebieden, vinden we nog ruimschoots onder de lijn Roosendaal- Breda. Ten zuiden

van Etten, in de omgeving van Rijsbergen en Zundert komen we nog heel wat steenuiltjes tegen. In de omgeving van Sprundel zijn nog mooie kleine landschapselementen aanwezig. Houtwallen, knotbomen, keuterboertjes en oude schuurtjes zijn in deze omgeving geen zeldzaamheid. Hier vinden we dan ook het grootste aantal territoria p/km². 28 paartjes in een atlasblok (5x5 km) is een mooi aantal. Ook in de omgeving van Rijsbergen komen we aan dit aantal. Verder naar het westen wordt het wat schraler. Ten westen van Roosendaal tot aan Bergen op Zoom is het voorkomen van steenuilen een stuk minder. Vooral ten zuiden van Bergen op Zoom waar grote aaneengesloten bossen liggen, zijn weinig waarnemingen gedaan. Ook hier is het waarschijnlijk dat de Bosuil voor opruiming zorgt. Opvallend is het gebied ten zuiden van Chaam. Deze gebieden zijn goed geïnventariseerd en relatief komen er toch maar weinig steenuiltjes meer voor. Onze gebiedscoördinator in dit gebied, Sylvia van Nes, heeft met haar groep veel werk verricht en heeft in 6 atlasblokken, 117 km-hokken onderzocht. Totaal aantal territoria in dit gebied; 40. Nog wel een aardig aantal maar niets meer, vergeleken met 30 jaar geleden. Deze omgeving was vroeger nog een van de beste steenuilgebieden van West-Brabant. De omgeving kent net zulke mooie landschapselementen als de omgeving Sprundel-Rijsbergen, maar het voorkomen van grote bossen met daarin het voorkomen van bosuil en havik kan mogelijk een oorzaak zijn van de afname.

Resultaten in West-Brabant.

In drie jaar tijd is West-Brabant gebiedsdekkend onderzocht op het voorkomen van steenuilen.

Gebiedsdekkend wil in dit verband zeggen dat die gebieden zijn onderzocht waar steenuilen kunnen voorkomen. In de bebouwde kom en in bossen is geen onderzoek gedaan. In totaal is er ruim 83000 Ha onderzocht. De gebieden die uit het verleden bekend stonden als goede steenuilbiotopen zijn allemaal onderzocht. In de noordwest hoek en in het zuidwesten van West-Brabant is te weinig onderzoek gedaan. Dit zijn wel gebieden die niet goed bekend staan als steenuilgebied. In 831 km-hokken zijn in totaal 339 territoria+104 aanvullende waarnemingen gedaan. De aanvullende waarnemingen kunnen voor een groot deel als territoria worden geïnterpreteerd, maar zijn als aanvullend aangemerkt omdat de waarnemingen niet aan de STONE-norm voldoen. Het totale aantal gevonden territoria zou dan op 443 komen. Dit aantal is het minimum aan steenuilterritoria dat in West-Brabant voorkomt. Of dit allemaal broedparen zijn is niet aangetoond. We schatten dat er ongeveer 500 broedplaatsen van het steenuiltje in ons deel van de provincie voorkomen. Dit is natuurlijk maar een fractie van wat er ooit aan steenuiltjes heeft gezeten. Maar in vergelijking met andere delen van het land valt het bij ons mee. Of zal beter onderzoek in het land ook tot hogere aantalen leiden? De verspreiding, de goede plaatsen en de gebieden waar weinig of geen steenuiltjes voorkomen is nu vastgesteld. Naar aanleiding hiervan kunnen we gaan werken aan bescherming o.a. door het plaatsen van nestkasten. Door de provincie zijn gelden beschikbaar gesteld voor het maken van 200 nestkasten in West-Brabant.

Monitoring

Vanaf 2004 gaan we met dezelfde groepen meedoen aan het "monitoringsproject Steenuil". Dit project is een landelijk project van SOVON en STONE. Met de start van dit project zijn we als steenuilbeschermers erg gelukkig omdat een landelijk monitoringsonderzoek een goed beeld geeft van de fluctuatie van de steenuilpopulatie in Nederland. Het monitoren, is het jaarlijks volgen van een aantal steenuilenbroedparen in een vast telgebied (plotje genaamd). Het telgebied moet minimaal 4 broedparen bevatten en moet in de juiste periode jaarlijks onderzocht worden. Hoe meer jaren een plotje aansluitend wordt onderzocht, hoe waardevoller en interessanter de gegevens zijn. In West-Brabant zijn we gestart met 10 onderzoeksgebiedjes.

Steenuilensamenwerking

In Oost en Midden-Brabant wordt momenteel ook geprobeerd om een dergelijk onderzoek te organiseren. Brabants landschap en de provincie Noord-Brabant zijn bezig om de

steenuil- en kerkuilwerkgroepen te koppelen zodat er straks een goed provinciale uilenoverleggroep is. De provincie wordt verdeeld over 3 gewesten met in elk gewest een coördinator.

Aanmelden kan

Iedereen die interesse heeft in uilen en het bovenstaande erg aanspreekt, kan zich aanmelden bij de Steenuilenwerkgroep. Er worden jaarlijks onderzoeken verricht, soms organiseren we een excursie of dia-avond en het hangen van nestkasten is een belangrijk onderdeel van onze werkgroep. Aan het opzetten van een knotgroep wordt gewerkt.

Cor van de Lee is onze nieuwe Coördinator voor Breda e.o. (tel.076-5421815)

Voor overige informatie: Martin van Leest 076-5653415 of e-mail: mvanleest@planet.nl

Steenuilenwerkgroep West-Brabant
Theo van Rijen
Herman Schriks
Martin van Leest

Onderzoek naar het broedsucces van de Steenuil *Athene noctua* in het Hageland (Vlaanderen).

© Copyright Uilenwerkgroep Vlaams-Brabant, p./a. Philippe Smets, Slachthuisstraat 81, 3300 Tienen België.

Inleiding

Van onze buurlanden krijgen we alarmerende berichten over de Steenuil. In Nederland wordt de broedpopulatie op 10.000 paren geschat en gaat er achteruit. De Steenuil staat er sinds 1994 op de Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten. De Duitse populatie is eveneens in dalende lijn en wordt geschat tussen de 5.000 en de 10.000 paren. In Frankrijk zouden tussen de 10.000 en 50.000 paren broeden (juiste cijfers zijn onbekend). De Belgische populatie wordt geschat op 5 à 6.000 paren en zou stabiel zijn. Het Vlaamse broedbestand schat men op minstens 2.000 paar. In het Hageland vinden we de Steenuil in zijn favoriet leefgebied: begraasde weilanden met enkele oude fruitbomen of knotwilgen. Ideaal dus om de Steenuil beter te leren kennen en op volgende vragen een antwoord te zoeken:

- Wat staat op zijn menu?
- Hoeveel eieren leggen ze?
- Komen de eieren goed uit?
- Wat voor prooien krijgen de jongen?
- Groeien de jongen goed op?
- Zijn ze plaats- en partnertrouw?
- Wat is de gemiddelde leeftijd?
- Hoe zit het met de dispersie van de jongen?

Het ringen van jonge Steenuilen die op een natuurlijke broedplaats zitten is

niet zo evident. Daarom, en om op plaatsen waar de geschikte natuurlijke broedplaatsen verdwenen waren er nieuwe te creëren, werden nestkasten geplaatst. Het ringen en later controleren van de broedvogels en hun jongen in die nestkasten is een ideaal instrument om op voorgaande vragen een antwoord te vinden.

Materiaal en methoden

In 1992 startten we met ons project. Alle hoogstamboomgaarden in de regio, waar hij nog voorkwam plaatsten we met de financiële steun van het F.I.R. (Fonds Instandhouding Roofvogels) en de vogelwerkgroep Oost-Brabant een nestkast. Deze nestkasten zijn zo gemaakt dat we zonder verstoring het verloop van het broedgeval kunnen volgen. We controleren tijdens het broedseizoen om de 2 weken. Met de eigenaars van de hoogstamboomgaarden is afgesproken de nestkast met rust te laten en eventuele nieuwsgierigen op afstand te houden.

De resultaten

De Steenuil legt meestal 2 à 5 eieren, uitzonderlijk al eens 6. Het nestgemiddelde schommelt tussen de 3 en 4 eieren. We merken dat de eieren goed uitkomen. Zo stelden we in 2003 vast dat er uit 208 eieren 173 jonge uilen kwamen. Dat er op 66 broedgevallen er in 35 nestkasten 1 ei niet uitkomt, is vrij normaal. Volgens Exo & Hennes (1978) moeten gemiddeld 2,35 jongen per broedsel uitvliegen om de soort in stand te houden. Dit cijfer haalden we voor het eerst in 1999 en later nog in 2000. Niet elk jaar is even succesvol. De cijfers spreken voor zich:

Zeer goed jaar: 1999 met 2,9 en 2000 met 2,8 jongen per nest.

Goede jaren: 1995 met 2,1 - 1998 met 2,2 - 2001 met 1,9 - 2002 met 2,0 en 2003 met 1,9 uitgevlogen jongen per nest.

Slechte jaren: 1994, 1996 en 1997 met slechts 1,6 - 1,4 en 1,2 uitgevlogen jongen per nest.

Zo kenden we de grootste terugval in 1997: van de 43 jongen stierven er 28 (65%). In 2000 was de terugval het kleinst: van de 99 jongen die we vaststelden, stierven er maar 21 (21%).

De oorzaak van de grote sterfte van de jongen: de weersomstandigheden tijdens de opgroei van de jongen. Als we tijdens het opgroeien van de jongen, periode half mei tot eind juni, goed weer hebben, zoals in 1999 en 2000, is er geen probleem. Maar als de temperaturen laag zijn en het veel regent, zoals in '94 - '96 en '97 is er een enorme sterfte onder de jongen. De normale prooien zijn; muizen, vogels (tijdens de broedperiode vooral mussen, spreeuwen en merels die geroofd worden op het nest of pas uitgevlogen zijn), regenwormen, meikevers, mestkevers, nachtvinders, rupsen, emelten en soms een kikker. Bij aanhoudende regen en te lage temperaturen voor de tijd van het jaar zijn de muizen niet zo actief, insecten kan hij moeilijk vinden en er resten alleen nog jonge vogels en regenwormen. De jongen krijgen "te" veel regenwormen. Door onderzoek is gebleken dat regenwormen verzameld op een verontreinigde bodem, cadmium hebben opgenomen via hun voedsel en dit hebben opstapeld in hun lichaam, maar niet verwerken of afbreken (Groen, Boudewijn, van Harxen en Stroeken 1999). De jongen krijgen hoge concentraties cadmium te verwerken, ze krijgen diaree en sterven.

Eens een paartje zich geïnstalleerd heeft in een nestkast blijven ze elkaar en de plaats trouw, het zijn echte standvogels, er zijn natuurlijk enkele uitzonderingen. De gemiddelde leeftijd is moeilijk te berekenen, maar een koppeltje blijft zo een 6 a 7 jaar meedraaien. De oudste vogel tot nu toe is een vrouwtje van 10 jaar. Als de uitgevlogen jongen zelfstandig zijn vestigen ze zich in de omgeving, buiten het territorium van de adulten.

Besluit

Na 12 jaar onderzoek kunnen we met zekerheid zeggen dat de weersomstandigheden tijdens de opgroei bepalend is voor het broedsucces.

Een woord van dank

Aan alle eigenaars van de hoogstamboomgaarden waar een nestkast staat voor hun gastvrijheid. Aan Ronny Huybrechts en Stany Cerulis voor de assistentie bij het ringwerk en de verwerking van de gegevens.

Aan het F.I.R. (Fonds instandhouding Roofvogels) en vogelwerkgroep Oost-Brabant voor hun financiële steun.

Philippe Smets.

Referenties

Exo K-M & Hennes R. 1978. Empfehlungen zur Methodik von Siedlungsdichte-Untersuchungen am Steinkauz Vogelwelt 1999.

Niko Groen, Theo Boudewijn, Ronald van Harxen en Pascal Stroeken. Enkele voorlopige resultaten van het ecotoxicologisch onderzoek van de Steenuil in de Gelderse Poort en de Achterhoek in 1999. Nieuwsbrief SteenuilenOverleg Nederland Aflevering 3 – december 1999.

Stenuilen en steenmarters: een probleem? Oproep!

Zomaar een ervaring in ons
werkgebied dit seizoen:

21 april: controle nestkast 01-00:
steenuilvrouwtje op 3 eieren
21 mei: controle; 3 pullen van 2 á 3 dagen oud
en 3 veldmuizen op voorraad
5 juni: controle 3 pullen in prima conditie
10 juni: bedoeling om te gaan ringen maar ...
nestkast leeg; geen resten van pullen of zo -
helemaal niets meer te vinden.

Predatie? Wij hebben de kast en
omgeving afgezocht maar geen
krabsporen of martermest of iets
dergelijks gevonden. In je achterhoofd
speelt toch de vraag ... Steenmarter?
Wellicht herkennen jullie dit beeld.
De laatste tijd komen er via allerlei
kanalen steeds meer berichten over
predatie door marterachtigen van
steenuilenbroedsels naar buiten. Dat
dit voorkomt zal niemand ontkennen.
Eten en gegeten worden is de natuur.
Waar ik mij wel eens wat zorgen over
maak is toon die in de beschrijving van
de predatie wordt gebruikt.
Opmerkingen over "moordpartijen door
felle rovers" e.d.
Dergelijke verhalen kunnen er toe
leiden dat er na verloop van tijd een
ongenuanceerde hetze tegen
marterachtigen ontstaat. Ik vind dat
soortbescherming van één soort nooit
mag resulteren in "tuinieren in de
natuur" waarbij geen plaats is voor
predatoren. In Nederland zijn echter
diverse lieden die maar een kleine
"reden" nodig hebben om weer flink
aan de bescherming die de flora en
faunawet aan marterachtigen biedt, te
knabbelen. We hebben zoiets gezien
bij de problemen rond weidevogels en
vossen en kraaiachtigen.
Ongenuanceerde verhalen over
predatie door kraaien en vossen door
weidevogelbeschermers, gevoed door

een sterke lobby van jagers heeft,
zonder duidelijke onderbouwing, geleid
tot het vogelvrij verklaren van vossen
en kraaiachtigen in grote delen van
Nederland.

Laten we wel wezen. Predatie door
marterachtigen is niet de hoofdoorzaak
van de achteruitgang van de steenuil
gedurende de laatste decennia. Om
ongenuanceerde verhalen hierover te
kunnen weerleggen en het probleem
tot de juiste proporties terug te kunnen
brengen ben ik op zoek naar feiten.
Ik nodig daarom iedereen uit zijn
ervaringen met predatie van steenuilen
door marterachtigen te melden. Liefst
met zoveel mogelijk cijfermateriaal
betreffende het aantal nesten dat wordt
gecontroleerd, aantal predatiegevallen,
periode van predatie, zekerheid
waarmee predator is herkend of
vastgesteld e.d. Daarnaast ben ik
opzoek naar informatie over anti-
martermaatregelen (methode,
ervaringen en effect)
Door alle feiten samen te voegen
krijgen we hopelijk een goed beeld van
de "omvang van het probleem", inzicht
of dit werkelijk een bedreiging is
en wellicht een goede methode om
marters effectief uit nestkasten te
houden waarbij rondwandelende, niet
vliegvlugge jonge steenuilen toch weer
in staat zijn om in de nestholte terug te
komen. Tevens kunnen we, door feiten
te presenteren, voorkomen dat er
allerlei ongenueerde verhalen gaan
rondzingen en binnen korte tijd ook alle
marterachtigen vogelvrij worden
verklaard.
Ik stel mij dan voor alle feiten te
verzamelen, uit te werken en via deze
nieuwsbrief als één geheel te
publiceren, zodat een ieder er zijn
voordeel mee kan doen.

Emiel Blanke
Bevernel 40
8101 HB Raalte
emieli.yvonne@planet.nl

Broedseizoen 2004: een eerste indruk

De start van dit seizoen was veelbelovend. Van Hans en Sonja Grooters uit **Neede** kwam een enthousiast mailtje over de eerste controleronde: legfels met 5 eieren waren in de meerderheid. Later bleek het aantal 5-legfels te zijn opgelopen naar 10 (van de 24). Ook uit de **Achterhoek** (omgeving Winterswijk) kwamen veelbelovende berichten: bij 17 legfels gemiddeld 4,18 eieren en ook hier 5-legfels in de meerderheid. Philippe Smets uit **Belgie** (omgeving Leuven) meldde een legfelgrootte van 3,6. Netjes tussen het topjaar 1997 (4,1) en het daljaar 1996 (3,0) in. Van Emiel Blanke uit **Raalte** ook positieve berichten inzake de legfelgrootte.

Uit **Engeland** meldde Roy Leigh ondanks een late start van het seizoen een gemiddelde legfelgrootte van 3,6 (normaal gemiddeld 2,56).

Kortom: 2004 leek een goed jaar te worden, en dat mocht ook wel na het bijzonder slechte jaar 2003.

Hoe anders pakte het op sommige plekken uit!

In de omgeving **Winterswijk** (Pascal Stoeken & Ronald van Harxen) zakte de gemiddelde legfelgrootte naar 3,83 (n=35) met behalve betrekkelijk veel 5-legfels ook veel kleine legfels met 1, 2 of 3 eieren. Op het enige legfel met 6 eieren werden 2 broedende vrouwtjes aangetroffen. Daarover later meer.

De legfelstart op basis van 20 nesten is berekend op gemiddeld 21 april (sd 9,89; mediane datum eveneens 21 april). Dat is 3 dagen later dan 2003.

De gemiddelde uitkomstdatum lag op 20 mei (n=24, sd 10,07, mediane datum 22 mei).

Het gemiddelde aantal jongen per aangevangen broedsel dat de uitvliegleeftijd heeft bereikt lag dit jaar

dramatisch laag, op slechts 1,65 (n=39, sd 1,71). Dat is nog aanzienlijk lager dan het ook al niet beste jaar 2003 (toen 1,95). Het eisucces was navenant laag: van 35 legfels waarvan de legfelgrootte en het aantal uitgevlogen jongen bekend is, heeft slechts 39,3% van de eieren een uitgevlogen jong opgeleverd (2003: 53,6%).

In **Raalte** telden de 10 gecontroleerde nesten gemiddeld 4,1 eieren.

Met het ringen op 10 juni trof men 7 nesten met jongen aan.

1 legfel met 3 eieren bleek niet uitgekomen, bij een ander nest waren alle jongen "verdwenen" (predatie) en bij één waren de jongen al uitgevlogen (3 juni nog 5 bijna vliegvlugge jongen in de kast).

In de 7 overige nesten waren samen 21 jongen aanwezig. Van deze jongen zijn er na het ringen nog minimaal 2 dood gegaan (ring gevonden in de nestkast).

Emiel merkt op dat er naderhand nog veel uitval plaatsvond. Zo hebben diverse jongen vroegtijdig het nest verlaten:

- van de 4 jongen van 20 dagen oud die er op de ringdatum in een kast aanwezig waren, was er 6 dagen nog maar 1 meer aanwezig; van één ander. Wat er met de andere 2 (26 dagen oud) is gebeurd laat zich raden.

- In een andere kast bevonden zich op 10 juni 3 jongen van ruim 3 weken oud. Deze werden geringd. Van de eigenaar kwam de melding dat er die dag een jong "uitgevlogen" was. Op 26 juni zaten er 2 jongen in de kast waarvan 1 het ongeringde jong betrof (dat 10-6 dus ergens aan het zwerven was)

- In een derde kast werden op 10 juni 5 jongen geringd van 23 dagen oud. Op 17 juni hadden ze allen de kast verlaten; 2 zaten op de grond zonder te kunnen vliegen; teruggezet; 1 was dood; tot vandaag de ouders nog druk

met voeren en fel alarmeren; dus nog minimaal 1 aanwezig.

Emiel noemt het opvallend dat sinds vorige bezoeken het in alle kasten een enorm natte zooi was en dat er geen prooien aanwezig waren. Hij vraagt zich af of ze allemaal op een wormenmenu zitten.

In **Neede** troffen Hans en Sonja Grooters bij 24 nesten 103 eieren aan, een gemiddelde van 4,29 per nest. Dit leverde ongeveer 57 jongen op (onder voorbehoud want nog niet alle informatie is beschikbaar). Een gemiddelde van 2,38 per nest. Gemiddeld dus bijna een verlies van 2 per kast ten opzichte van het aantal eieren.

Ze merken dan ook op dat ze het veel beter hadden verwacht op basis van de eerste controles. Ook zij kwamen bijna geen muizen tegen in de kasten en spreken het vermoeden uit dat de muizenstand aan het begin van het seizoen beter was dan later. Ze merken op dat er aantal plekken zijn waar de jongen niet hun normale gewicht hebben.

Ook in **Winterswijk** was dat het geval. In een deel van de nesten leek het daar of er tijdens de nestfase soms sprake was van een afvalrace die eindigde in slechts 1 of 2 uitgevlogen jongen, of in het geheel mislukken van het nest. Daar staat tegenover dat er ook nesten waren die 3, 4 of zelfs 5 kerngezonde jongen opleverden. Opmerkelijk was dat met name de vroeg gestarte nesten de beste resultaten lieten zien. Dat was ook de indruk in **Raalte** (Emiel Blanken). Dat 2004 in **Winterswijk** e.o geen al te best voedseljaar is geweest wordt geïllustreerd door het feit dat in de nesten vrijwel geen resten van gewervelde prooien aangetroffen werden.

Het lage broedsucces in Winterswijk is met name te wijten aan het groot aantal mislukte nesten. Van de 41 gevolgde nesten waarvan het broedsucces bekend is geworden, zijn er maar liefst 18 mislukt. Dat is 43,9% (2003: 27%). Bijna de helft hiervan, 10 legsels, zijn mislukt in de eifase (eieren niet uitgekomen), 3 in de jongenfase (o.a. predatie) en van 5 is het misluktingsmoment onbekend. Vooral het grote aantal niet uitgekomen legsels drukken het gemiddelde broedsucces sterk. Dit wordt wat inzichtelijker als we de broedresultaten berekenen over uitsluitend de geslaagde nesten. Dat lag dit jaar op 3,00 jong per geslaagd nest (n=22, sd 1,13) tegen 2,67 jong per geslaagd nest in 2003 (n=27, sd 1,05). De nesten die dit jaar dus wel succesvol waren, leverden gemiddeld dus wat meer jongen op dan vorig jaar.

dode jongen

foto: R. van Harxen

Fred van Vemden uit **Uffelte** meldt predatie bij 2 kasten en op 3 van de 21 kasten jongen die de nestplaats te vroeg verlaten hebben. Bij de overige 16 paren ringden zij 46 jongen. Dit komt overeen met een gemiddelde van 2,19 jong per aangevangen broedsel.

Het was echter ook het jaar van de verassing. Dat begon met een bericht uit Neede (letterlijke tekst van de site van Hans en Sonja):

“We troffen begin juni ook iets wonderbaarlijks aan. We waren op weg naar een kast waar we begin mei 6 eieren hadden geteld. het vrouwtje dat in die kast zat te broeden, was hetzelfde vrouwtje als in 2003. We vermoedden dat er nu jongen in de kast zouden zitten en waren erg benieuwd hoeveel er uit het ei waren gekropen. Ladder tegen de boom, boer en boerin erbij, deksel open en wat zagen we daar.... Wel 9 eieren! Dat kan niet, een steenuil met 9 eieren!

het 9-legsel

foto: Hans Grooters

Het vrouwtje zat er ook op, dus hebben we even gecontroleerd of het ringnummer klopte met de vorige keer. Warempel, dit vrouwtje was ongeringd! Wat er gebeurd is kunnen we gissen: het eerste vrouwtje is dood gegaan en het mannetje heeft een nieuw vrouwtje dat er drie eieren heeft bijgelegd. Ook is het mogelijk dat twee vrouwtjes gebruik maken van deze kast (dat is in Winterswijk wel eens voorgekomen). Een ding is zeker: ook in de natuur gaan mannetjes vreemd! (Echter heren dit is natuurlijk geen excuus...)

Op het mailtje dat ze hierover rondstuurden kwamen een aantal reacties. In de omgeving Winterswijk werden op een 6-legsels dat bij de eerste controle al compleet was 2 vrouwtjes met een broedvlek aanwezig (zie foto). Beide werden later nog enkele malen samen in de kast aangetroffen, maar de eieren kwamen helaas niet uit.

2 vrouwtjes met broedvlek foto: R. van Harxen

Van Peter en Wies Beersma uit Doesburg komt het volgende bericht:

“Je verhaal over het doodgevonden wijfje komt overeen met "ons" 5-jarige wijfje vorig jaar. 10 april 1e ei, 12 april ligt ze dood onder de nestkast en is het 1e ei door een marter opgevreten. Waarom de marter haar niet als prooi meegenomen heeft is mij niet duidelijk. Sectie wees uit dat eengebroken rug de doodsoorzaak was, dus mogelijk is niet de marter maar de paniekvlucht door de dubbele uitgang haar fataal geworden. Tot onze verbazing zag ik de volgende dag een 2e ongeringde steenuil in een nestkast aan de andere kant van het huis. Dit bleek later een 1e jaars wijfje (te zien aan de vleugelpunten) te zijn, dat enkele weken later drie eieren legde waar 2 kuikens uit groot geworden zijn. Wij weten niet of het jonge wijfje mogelijk al eerder in de buurt verbleef in afwachting van het vrijkomen van een mannetje. Dat is ook het leuke van de steenuilen, steeds weer verrassingen en je blijft gissen”

Uit Drente komt een bericht van Fred van Vemden. Hij trof op 12 mei j.l. twee broedende vrouwtjes aan in een kast in Lheebroek (Dwingeloo) op 6 eieren. De broedplekken waren overduidelijk aanwezig. Op een andere plaats (Oldenhave-Ruinen) werd in april een dode uil in de tuin aangetroffen: dit vrouwtje was in 2000 in de buurt geringd en broedde al enkele jaren ter plaatse. Hij dacht direct: einde locatie. Maar de bewoner meldde: "Ik zie nog

steeds 2 uilen." In de kast lagen 2 eieren. Toen we men op 12 mei controleerde zat een ongeringd vrouwtje op 1 klein jong en nog 4 eieren.

Van een duidelijk vervolglegsel was sprake in de omgeving Winterswijk. In de nestkast waar een infra-roodcamera opgesteld staat en die nauwlettend gevolgd wordt, werd op 10 april het eerste ei gelegd. Op 16 april lagen er 4 koude, dus nog niet bebroede eieren in de kast. Op 20 april nog steeds 4 koude eieren. De boer meldt dat hij het dode mannetje op zolder gevonden had, sterk vermagerd maar ongeschonden. Lijkschouwing door Peter Beersma bevestigt dit beeld. Zijn diagnose luidde: "beeld van een vogel die geen voedsel meer heeft kunnen bemachtigen maar nog wel wat heeft kunnen drinken en langzaam zijn lichaamsreserves en eiwitten (spier vlees en orgaanei witten) heeft verbruikt waarbij veel dunne ontlasting geproduceerd wordt". De uil woog op dat moment nog maar 116 gram. Oorzaak onbekend. Net als Fred van Vemden dachten we dat het gedaan zou zijn voor dit jaar, maar de boer meldt op 30 april dat hij weer geregeld 2 uilen ziet. Op 8 mei signaleert de camera een ongeringde uil die de kast binnenkomt: een nieuw mannetje? Op 12 mei liggen er 4 nieuwe eieren (de oude waren verwijderd) in de kast en zit het bekende vrouwtje te broeden. Op 5 juni zijn 3 van de 4 eieren net uitgekomen en piept het vierde jong in het reeds aangepikte ei. Bij de laatste controle op 1 juli troffen we 3 gezonde jongen in de kast aan van 26 dagen oud. Zo snel kan het dus gaan.

In Neede is inmiddels duidelijk geworden dat het 9-legsel is mislukt. Tijdens de laatste controle op 28 juni was het laatst geringde vrouwtje

aanwezig met nog maar 3 eieren die verspreid door de kast lagen.

Van Frans Jacobs komt nog een aardig verhaal over een Vlaamse Gaai die zijn nest had op 10 meter afstand van een bezette nestkast. De bewoners namen waar hoe de gaai de Steenuil die op de grond zat aanvloog, waarna ze korte tijd vechtend over de grond rolden.

'piepend ei'.

foto: R. van Harxen

drie jongen net uit.

foto: R. van Harxen

Ronald van Harxen

Met dank aan:
Peter en Wies Beersma
Emiel Blanke
Frans Jacobs
Hans en Sonja Grooters
Roy Leigh
Philippe Smets
Pascal Stroeken
Fred van Vemden

Zijn de steenuilen in Zuid-Holland intelligenter?

Sinds 1999 zet ik mij in om in de atlasblokken 30-47, 30-48, 30-56 en 30-57 iets te doen om het gebied weer geschikt te maken voor de steenuil. Uit een inventarisatie in 1999 bleek dat in het grootste gedeelte van het gebied de steenuil al 15 jaar niet meer voorkomt. De inventarisatiemethode bestond uit het bezoeken van naar mijn mening geschikte steenuillocaties en gesprekken met eigenaren van deze locaties.

Aan de rand van het gebied ontdekte ik in 2001 echter alsnog een paartje. De steenuiltjes zaten in een oude schuur die op het punt stond afgebroken te worden. In overleg met de eigenaren heb ik in de omgeving een vijftal nestkasten geplaatst om een alternatief te bieden voor het paartje en heb ik met de eigenaar de afspraak gemaakt om de schuur nog één jaar te laten staan. Het paartje heeft door de drukte welke rondom de schuur ontstond, door het gebruik door de nieuwe bewoners, de schuur verlaten en tot ons grote genoegen in 2002 gekozen voor een van de nestkasten, zodat de schuur volgens plan kon worden gesloopt. Het legsel dat uit vijf eieren bestond leverde vier jongen op die helaas zijn gestorven. In 2003 is het dan gelukkig raak in een aangrenzende kast worden dat jaar vijf jongen geboren waarvan er vier zijn uitgevlogen. Hoeveel er nu nog in leven zijn is niet bekend.

Naar aanleiding van het lezen van de "handleiding voor onderzoek en bescherming" van STONE en de lezingen tijdens de landelijke STONE-dag in 2003, waarbij uitvoerig werd ingegaan op de methode om het gebied met een territoriumroep op CD te inventariseren, besloot ik om op de hiervoor beschreven manier het gebied nog beter in beeld te brengen. Succes

verzekerd zo werd mij verteld op de landelijke STONE-dag, het enige waar ik op verdacht zou moeten zijn dat ik wat wantrouwig door de bewoners en passanten in het onderzoeksgebied aangekeken zou worden.

Hoopvol gestemd bestelde ik de CD met de territoriumroep van de steenuil. Ik kocht oplaadbare batterijen, een oplaadset voor de batterijen en een draagbaar CD-afspeelapparaat. Ik maakte een topografische kaart van het gebied en verdeelde de routes door het gebied in afspeelpunten welke 500 meter uit elkaar zijn gelegen. Alles was nu klaar voor actie.

Ik heb in de maanden februari, maart en april op mooie niet te winderige nachten in totaal 5 maal de route gereden en op elk afspeelpunt de territoriumroep drie maal ten gehore gebracht. De temperaturen waren niet altijd even lekker, ik heb ten minste drie maal een gesprek met een voorbijganger aan moeten knopen om duidelijk te maken waar ik mee bezig was maar helaas heb ik in geen van de nachtelijke acties een reactie van een steenuiltje mogen ontvangen, terwijl vooraf bekend was dat er ten minste één paartje en inmiddels drie solo uiltjes in het gebied aanwezig zijn. Mogelijk zijn de uiltjes in mijn gebied nog niet aan concurrerende mannetjes gewend? Mogelijk zijn de uiltjes te intelligent om op deze manier hun geheime plek te verraden? Of zou het zo zijn dat steenuilen in de Randstad anders reageren dan steenuiltjes elders in het land!

Als er mensen zijn die een soortgelijke ervaring hebben hoor ik dat graag.

Mijn e-mailadres is:
m.v.d.reep@freeler.nl

Martin van de Reep

Friese Steenuil op leeftijd

De Steenuil met ringnummer 3413986 werd als nestjong op 16 juni 1988 geringd in het Heidenschap, in een boerderij aan de Ursuladyk, gemeente Nyefird, enkele kilometers van Workum, km-hok 10-55-12, In de het nest bevonden zich 3 levende jongen.

Op 23 mei 1999 werd de ring afgelezen in de schuur van de boerderij aan de Hemdyk tussen Tjerkwerd en Blauwhuis, km hok 10-35-54. De afstand tot de ringplek bedroeg circa 9 kilometer.

Op 6 mei 2000 werd deze vogel bij Tjerkwerd dood (korter dan 1 week) gevonden, De verstreken tijd bedroeg 4342 dagen.

Dus 13e kalenderjaar, terwijl de gemiddelde levensverwachting 2,3 á 2,8 jaar is.

Op beide ringformulieren uit respectievelijk 1988 én 2000 staat dat het geslacht onbekend is.

Op 22 januari 2000 heb ik deze Steenuil of natuurlijk de partner nog gehoord na gebruik van de cassetterecorder.

Dit was helaas de laatste keer in een reeks van acht jaren.

De laatste drie jaren op deze locatie namelijk geen vogels meer gezien of gehoord, ik blijf het echter hier en in de (naaste) omgeving proberen.

Broedgevallen van deze boerderij:

1992	5 jongen uitgevlogen
1993	2 jongen
1994	4 jongen
1995	4 jongen
1996	3 dode jongen (1 geringd)
1997	5 jongen, allen geringd
1998	territorium
1999	territorium

Hoogstwaarschijnlijk is de bedoelde Steenuil ouder van op z'n minst een aantal van genoemde pullen. Maar vanaf wanneer blijft onbekend.

Eelco Brandenburg

PRAKTISCH CURSUS over STEENUILEN

In de maanden december t/m februari hebben wij gelegenheid om u te laten oefenen met materiaal o.a. afkomstig van steenuilen, aangevuld met dia's en een videofilm.

In 2003 hebben we samen met bioloog Arnold van den Burg video opnamen in een nestkast gemaakt, die nieuwe inzichten opgeleverd hebben.

Deze kennis stellen we graag beschikbaar voor wie daar behoefte aan heeft.

Deze cursus hebben we 2 keer gegeven en uit de enquêteformulieren blijkt dat de cursisten nieuwe vaardigheden hebben opgedaan en hun kennis hebben uitgebreid.

Is er belangstelling in uw regio? We willen deze cursus geven bij minimaal 8 tot maximaal 15 personen 's middags of 's avonds. U moet zelf voor de locatie zorgen.

N.B. Naast dit programma hebben we ook een diaserie waarbij POSTMORTAAL onderzoek van *dode steenuilen* belicht wordt.

Inlichtingen:

Peter en Wies Beersma

Steenuilwerkgroep Oost Gelderland

Tel. 0313 - 472497 e-mail: ath-noctua@planet.nl

Wit u meer weten over onze werkwijze kijk dan op de website:

www.steenuilgroningen.nl/dode-steenuil

Programma van de **Steenuil Cursus**

1 – oefenen van verschillende handgrepen

Bij kastcontroles is het zaak de uil zo min mogelijk stress te bezorgen, maar ook haar niet te laten ontsnappen. Grepen rond de borstkas bemoeilijken o.i. de ademhaling en dienen vermeden of meteen gevolgd te worden door de greep die duivenhouders zo eigen is. Levend oefenmateriaal is aanwezig.

2 – leeftijdbevestiging 1e – 2e KJ en ouder dan 2e KJ

Aan de hand van een aantal vleugels (40) van steenuilen kan ervaring in de leeftijdsbepaling worden opgedaan. Het is belangrijk om te weten of een in de nestkast aangetroffen steenuil slechts één of al meerdere winters achter de rug heeft.

3 – Een eenvoudige meting om te bepalen of opgroeiende uilskuikens al of niet ondervoed zijn. (b.v. bij grote nesten of één-ouder gezinnen).

4 – Selectie van bandopnames van opgroeiende pullen in een nestkast met mondelinge toelichting over het problematische verloop en hoe dit te voorkomen is.

5 – Verdrinking: vanaf het uitvliegen tot 1 september blijkt het aantal jongen dat verdrinkt bijna even groot te zijn als het aantal voor postmortaal onderzoek ingezonden verkeersslachtoffers. In 2003 waren het 23 stuks. Dit is dus geen bagatel !! Maatregelen om dit tegen te gaan worden genoemd.

6 – “Eerste hulp” sondevoeding In de praktijk geven we 5cc geklutst ei. Er is gelegenheid om te oefenen met het inbrengen van de sonde.

“Elk jong telt” een leidraad hoe de “slachting” onder de uitvliegende jonge steenuilen kan worden tegengegaan. Steenuilen broeden i.t.t. de kerkuil per seizoen maar één keer en hebben dan ook nog eens minder kuikens per nest, die lang niet altijd groot worden. Tot overmaat van ramp verlaten ze meestal de nestkast al vóórdat ze kunnen vliegen en worden op de grond een gemakkelijk speeltje of prooi voor onze huisdieren. Alles wat gedaan kan worden om de sterfte onder deze nieuwe generatie te beperken is hard nodig. De menselijke bewoners ter plekke kunnen hier veel aan bijdragen en wij hebben met dit doel voor ogen een **praktisch gidsje** samengesteld voor de mensen met een broedgeval op hun erf. Voor de cursisten ligt een exemplaar klaar.

Peter en Wies Beersma

Een sterk verhaal ... ?

22 juni 3 steenuiljongen geringd.
Op zich, voor de meeste van jullie, niets bijzonders.
Het is echter het enige broedgeval in Groningen waar ons dit sinds enkele jaren lukt.
Aan de hand van de vleugelmaten bleken de jongen 28 dagen oud te zijn.
en ze waren, op de jongste van het stel na (volgens de tabel van Peter en Wies Beersma), goed op gewicht.
Opmerkelijk was wel dat het nest zich in het boerderijtje op de grond bevond, in een nauwe ruimte tussen het hooi en de buitenmuur.

Maar veel opvallender was dat het hoogbejaarde boertje met behulp van een soort wichelroede (een bout aan een touwtje; zie de foto) de jongen meende te kunnen seksen.
De werkwijze is heel simpel:
Je houdt de roede stil boven de vogel.
Na enige tijd komt ie vanzelf in beweging.

foto: Jan van 't Hoff

Gaat de slingerbeweging van voren naar achter dan is het een mannetje, gaat ie van links naar rechts dan is het een vrouwtje.
Volgens dit boertje.
Hetzelfde kun je bij de eieren doen, tenzij ze schier of niet bevrucht zijn.
Op deze manier sekste hij altijd zijn kippeneieren en pikte er zodoende het overschot aan haneneieren uit, beweerde hij.

Deze boute bewering moet, dacht ik, met jaarlijks zoveel ringaflezingen bij steenuilen gemakkelijk te toetsen zijn.
Ik daag een ieder daarom uit dit de komende jaren eens uit te proberen.
Registreer je bevindingen en stuur ze t.z.t. naar mij.
Natuurlijk alvast bedankt en "we" zijn heel benieuwd naar de uitkomsten van dit jongste STONE-onderzoek.

Jan van 't Hoff

Naschrift

Op 3 juli onze laatste velddag gehad en natuurlijk een boutje-touwtje mee, en uiteraard de nodige, zeg maar gerust een heleboel, scepisis.
Eerste nest: 3 jongen: 2 keer sloeg de bout van voor naar achter en één keer ging hij draaien; 2 mannetjes en één vrouwtje?
Tweede nest: 2 jongen. Eén keer van voor naar achter en één draaien; één mannetje en één vrouwtje?
Het vrouwtje, nog met broedvlek, zat ook in de kast: resultaat: draaien!
Derde nest: één jong, draaien, vrouwtje.
Zowel Pascal als ik afwisselend geprobeerd.
Resultaat hetzelfde. Even wachten tot het goed stil hangt en daarna begint het vanzelf. Op 'dode' objecten: sinaasappel, tafel en dergelijke geen resultaat. Ook een opgezette steenuilvrouw gaf geen resultaat.
Wat moet je daar nu mee. Eigenlijk geloven we er geen barst van (Achterhoekers zijn net als Groningers nuchter) maar het resultaat was er.
Uiteraard weten we niet of bepaling goed is (behalve dan bij het vrouwtje, maar dat kan natuurlijk toeval zijn), maar dat de moeder inderdaad gaat bewegen vinden we al frappant genoeg. En steevast of draaien of slingeren!
Bijzonder genoeg om meer proeven te doen lijkt ons. Misschien hebben we iets en zo niet is het in elk geval een goede grap. Wij hebben ons er tenminste stevig mee vermaakt!

Ronald van Harxen/Pascal Stroeken

Opmars van de Oehoe (*bubo bubo*) in Nederland.
Een langzaam proces.

De laatste jaren staat de Oehoe in de schijnwerpers omdat er, naast de 2 broedgevallen in Limburg, plotseling een paar jongen grootbracht in Gelderland. Het vermoeden bestaat dat dit te danken is aan herintroductieprogramma's in het aangrenzende Duitse gebied.

In het Duitse middelgebergte was de Oehoe rond 1965, met name door hardnekkige vervolging, bijna geheel uitgestorven. Behalve door menselijke vervolging, werden ook veel uilen het slachtoffer van elektriciteitsmasten en het verkeer.

Nu, bijna 40 jaar later, komen we in de oorspronkelijke broedgebieden weer overal Oehoes tegen. De druk vanuit de optimale broedgebieden is zelfs zo hoog geworden dat verschillende Oehoeparen zich buiten bergachtige streken hebben gevestigd in het agrarische cultuurlandschap.

Het Achterhoekse Oehoepaar broedde in boomnesten, waarmee mogelijk een belangrijke stap werd gezet voor de verdere kolonisatie van Nederland. In dit artikel wordt een poging gedaan de ontwikkelingen van Schleswig-Holstein te projecteren op Nederlandse gebieden. Tevens worden alle waarnemingen van individuele Oehoes in Nederland besproken.

Herintroductieprogramma

Nadat de Oehoe zo goed als verdwenen was, werd vanaf 1964 in het noordwestelijke Duitse middelgebergte een omvangrijk herintroductieprogramma gestart met als doel de Oehoe weer terug te laten keren in de oorspronkelijke broedgebieden.

Het programma werd in 4 delen opgebouwd te weten:

- 1 experimenteringsfase
- 2 opbouwfase
- 3 hoofdfase
- 4 monitoringfase

1. Experimenteringsfase

In deze fase (1964-1973) werden 117 Oehoes vrijgelaten. Er werden ervaringen opgedaan met het 'fokken' en uitzetten van de in gevangenschap gehouden uilen.

Nadat in 1973 de eerste geslaagde broedsels van uitgezette Oehoes werden vastgesteld, begon de opbouwfase.

2. Opbouwfase

In de volgende fase (1974-1979) werden in de omgeving van herbezette gebieden opnieuw uilen uitgezet om de verkregen populatie te ondersteunen. Per jaar werden nu ongeveer 60 dieren uitgezet.

3. Hoofdfase

In de hoofdfase (1980-1988) werden per jaar gemiddeld zo'n 170 Oehoes vrijgelaten.

4. Monitoringfase

In de laatste fase werden grootschalige tellingen uitgevoerd, maar werd ook genetisch onderzoek verricht (bloedproeven). Bovendien werden de biotopen goed in kaart gebracht.

In 1993 werden in het Duitse middelgebergte weer ongeveer 219 broedparen gelokaliseerd (Bergerhausen 1994).

Natuurlijk had dit alles geen zin zonder aanvullende beschermingsmaatregelen. Door verschillende publicaties werd het imago van de uil opgekrikt, waardoor vervolging op z'n minst werd afgezwakt. Verder is er voor gezorgd dat steengroeven en "Steinbruche" zoveel mogelijk werden beschermd/behouden. Ook niet onbelangrijk waren maatregelen ter voorkoming van elektrocutie bij elektriciteitsmasten. Op cruciale plaatsen werden plastic slangen om draden aangebracht, en werden plastic kapjes over de overbruggingskabels geplaatst (zie foto 1).

Foto 1. (Gejo Wassink, 2004). Beschermende maatregelen bij een elektriciteitsmast in het Teutoburgerwald (Ibbenburren). Bovenop is een plastic kapje geplaatst, zodat de uilen niet op de metalen delen landen. Om verbindingsdraden zijn plastic slangen aangebracht.

Waarnemingen in Nederland

Alle herintroductie- en beschermingsinspanningen van de Duitse ornithologen waren dusdanig succesvol, dat er de laatste jaren ook broedgevallen worden geconstateerd buiten de oorspronkelijke broedgebieden. In het vlakke landschap, aan de Nederlandse kant van het middelgebergte (Nordrhein-Westfalen), broeden bijvoorbeeld al een aantal jaren Oehoes. Het gaat om drie plaatsen, allen ongeveer 40 km. verwijderd van het Achterhoekse broedgeval.

De 3 territoria in Duitsland bevinden zich bij steen- of zandgroeves en in een hellingbos. Er werd gebroed in de wand van een groeve, of op de grond. Broeden in bomen is in het Duitse middelgebergte voor zover ik weet nog niet vastgesteld. Het feit dat de Achterhoekse Oehoes op een boomnest broedden zou wel eens het begin van de opmars in Nederland kunnen betekenen. Want kennelijk is de soort niet meer per definitie aan bergen en steengroeven gebonden.

In 2002 werden er in Nederland 3 broedparen gelokaliseerd. In 2003 waren dat nog steeds 3 broedparen en op het moment van dit schrijven (mei 2004) is er mogelijk een vierde verdachte locatie. Het aantal broedgevallen neemt dus nog niet spectaculair toe.

Foto 2. (Gejo Wassink, 2004). Het mannetje van de Achterhoekse Oehoe. Het vrouwtje werd pas op 26 maart voor het eerst broedend aangetroffen.

Interessant in dit verband zijn waarnemingen van individuele Oehoes in Nederland. Voor een toename van het aantal broedparen en het in stand houden van een populatie zijn namelijk een flink aantal niet-broedende vogels nodig, zo leerde het Duitse herintroductieprogramma!

Waarnemingen uit Limburg (alwaar in 1968 een eerste waarneming werd verricht en in 1983 een eerste broedgeval werd vastgesteld) worden in dit verhaal buiten beschouwing gelaten.

In tabel 1 zijn de zekere waarnemingen binnen Nederland aangegeven.

<u>jaar</u>	<u>bron</u>	<u>Betrouw-</u> <u>baarheid</u>	<u>plaats</u>	<u>omschrijving</u>
1937	Luiken R.A.B. 1963. <i>Twente-natuurhistorisch</i> <i>IV.</i>	Zeker	Glanerbrug (OV)	<i>In 1937 werd in een schuur te Glanerbrug, een Oehoe gevangen en wederom in vrijheid gesteld. Het is denkbaar dat het hier een vogel betreft, die uit gevangenschap ontsnapt was</i>
1960	Coldewey C.J. 1964. Tweede waarneming van oehoe (<i>Bubo bubo</i>) in Nederland. <i>Limosa</i> 37: 315-316.	Zeker	Beuningen (OV)	<i>jaren 1960 en 61: geruime tijd 1 Oehoe op een landgoed. Ook roepend gehoord.</i>
1973	Kieft E. 1979. <i>DB</i> 1979; jaargang 1.	Zeker	Velsen (N.Holland)	<i>Vanaf 1973 of 1974 bevindt zich een mannetje Amerikaanse Oehoe (<i>Bubo virginianus</i>) op landgoed Waterland bij Velsen. In de zomer van 1972 was er uit dierenpark Wassenaar een Am. Oehoe ontsnapt. Tot dusver werd echter aangenomen dat het ex. Met een schip uit N.Amerika was meegekomen.</i>
1982	Natuurhistorisch genootschap. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg reeks XV 1964-1965.	Zeker	Grijzegrubben (Limburg)	<i>Tussen 1982 en 1987 werd in een strenge winter een dode oehoe gevonden tussen Grijzegrubben en Hunnekum (Z. Limburg). Het dier verkeerde in goede staat en toonde geen tekenen van gevangenschap. Is opgezet en bevindt zich in het Natuurhistorisch museum te Maastricht.</i>
1984	Bruijn O. 1988. Ringvondst van een Oehoe <i>Bubo bubo</i> in Twente. <i>Limosa</i> 61:190-192	Zeker	Rijssen (OV)	<i>1984: doodgereden ex. Bij Rijssen. In 1983 uitgezet in Teutoburgerwald. Was afkomstig uit Tierpark Solingen.</i>
1988	Bruijn O. 1988. Ringvondst van een Oehoe <i>Bubo bubo</i> in Twente. <i>Limosa</i> 61:190-192	Zeker	Den helder (NH)	<i>periode 1973-1978: 6 jaar lang 1 ex. Bij Den Helder</i>

1990 Schepers F. DB13 : 119-120	Zeker	Arnhem (GLD)	Een vrouwtje dat in 1990-91 nestelde in Burgers' Dierenpark te Arnhem, blijkbaar aangetrokken door gekooide mannelijke Oehoes, werd uiteindelijk gevangen en op 16 maart 1991 losgelaten in het Schweibergerbos te Mechelen.
1992 Knolle P., De By R., Lanjouw R. Vogels in Twente	zeker	Enschede (OV)	<i>In 1992 verbleef een geringde Oehoe op en rond de St. Jozefkerk. Deze Oehoe was ontsnapt uit een kooi in Gronau, nadat tijdens een storm een boom op de kooi was gevallen. De uil werd later dood gevonden.</i>
1988 Otto Kwak ?	zeker	Drunen (N. Brabant)	Eind jaren 80 heeft een preparateur uit ST Michielsgestel een dode oehoe opgevist uit een kanaal (omgeving Tilburg) na een hevige storm.
2000 Leeuwarder Courant, 13-10-2000	zeker	Noordwolde (GR)	7-10-2000: doodgereden ex. Noordwolde (pastorieweg). Uil wordt opgezet en is dan te zien in natuurmuseum Schoonewelle te zwartsluis.
2003 Weijering W. (VWG Losser) 2004. Mailing	zeker	Losser (OV)	Tussen Enschede en de DL-grens wordt op 13-11-2003 een levend jong mannetje in het prikkeldraad gevonden. Later aan longinfectie overleden
2003 Schleinzer M. (Duitse ornitholoog). 2003. Persoonlijke waarneming	zeker	Achterhoek (GLD)	Eind november 2003 zat 1 oehoe in een berk midden in gebied van Natuurmonumenten.
2004 Wassink G.J. 2004.	zeker	Achterhoek (GLD)	Op 18-01-04 vloog een oehoe op uit een grove den bij een gebied van Natuurmonumenten.
2004 Breedenbeek J. (SBB). Via Hagens J.	zeker	NO-polder	Hagens J. van het museum Zwartsluis heeft de door Breedenbeek gevonden okselveertjes aan de hand van een opgezette Oehoe gedetermineerd als zijnde afkomstig van Oehoe.
2004 A. Douwe de Boer	zeker	N. Brabant	<i>Roepende oehoe om 20.30 uur . De vogel is bekeken in schijnwerperlicht en vloog in</i>

2002 Jan Jacobs	zeker	Wijchen (Gld)	Zuidelijke richting weg. Waarschijnlijk ontsnapte vogel. Op 9-5-2002 werd op een landgoed . Wijchen een oehoe waargenomen op een schuur. Bij nadere bestudering door Jan Jacobs bleek de vogel leertjes om de poten te hebben. De vogel is gefotografeerd.
2004 Frank Sanders (Eindhovens dagblad 15 april ?)	zeker	Reusel (omg. Eindhoven) N. Brabant	Op 14 april om ong. 20.00 uur vloog in Reusel een Oehoe van dakgoot naar dakgoot. Een half jaar geleden is een oehoe ontsnapt bij een valkenier uit Valkenswaard. Volgens J. van Leuven was de oehoe herkend door de eigenaar. Het dier was ontsnapt nadat het door een auto was geraakt.
2004 Eric Mulder	zeker	Overijssel	Eric Mulder van natuurmuseum "Natura Docet te Denekamp" heeft gevonden veren als afkomstig van oehoe gedetermineerd. De vogels zelf zijn na November niet meer gezien, ook niet door de familie die ze heeft gemeld in 2003.

*Tabel 1. Zekere waarnemingen van individuele Oehoes binnen Nederland. (exclusief waarnemingen uit Limburg en exclusief waarnemingen van broedparen).
Schuingedrukt betreft uit gevangenschap ontsnapte vogels.*

Laten we de uilen die uit gevangenschap waren ontsnapt buiten beschouwing, dan blijven er van de 18 waarnemingen 12 over. Vooral Overijssel (6 w.n.) en Gelderland (4 w.n.) vallen op in deze tabel. Natuurlijk is het aantal waarnemingen nog te gering om betrouwbare uitspraken over te doen, maar dat er vooral vanaf de 80-er jaren Oehoes in Nederland rondvliegen is wel duidelijk.

Spannender wordt het als we ook onzekere waarnemingen in beschouwing nemen. Natuurlijk is dat natte vingerwerk, omdat het waarnemingen zijn die via omwegen bij mij zijn binnengekomen. Bovendien zijn een aantal van deze waarnemingen verricht door particulieren, en is de kans aanwezig dat verwarring met Ransuilen is opgetreden. Toch wil ik ze in dit verhaal noemen, omdat het een indruk kan geven van wat er in Nederland speelt.

<u>jaar</u>	<u>bron</u>	<u>Betrouw- baarheid</u>	<u>omschrijving</u>
2000	Jansen W.(IVN) 2000. Persoonlijke mededeling	onzeker	2000: 1 Oehoe op lantaarnpaal. Zuid Gelderland.
2001	Russink (particulier)	onzeker	In 2001 werd een Oehoe gezien in de achtertuin. Er kwam later een tweede 'veel kleiner' exemplaar bij.Deze particuliere w.n. kan Ransuilen betreffen. Oost Gelderland.
2001	Dekker L. (weidevogelver.).	onzeker	ca. 3 jaar geleden is in Oost Gelderland waarschijnlijk een oehoe gezien. 24-2-2004 doorgegeven aan A.Kaminski.
2002	Jansen W. (IVN). 2002. Persoonlijke mededeling	onzeker	1 Oehoe op de grond in heuvelachtig kaal terrein. Zuid Gelderland.
2002	Rauwerdink H. 2002. Persoonlijke mededeling.	onzeker	2002: Verschillende w.n. door/via opzichter Rauwerdink van Natuurmonumenten. Eind november vlogen 2 Oehoes in een gebied van Natuurmonumenten. Via derden hoorde hij dat Oehoes hier op een hoogzit zouden hebben gebroed. Dit hebben we achteraf niet kunnen vaststellen. Oost Gelderland.
2002	Langela, persoonlijke mededeling via Otto Kwak.	onzeker	Langela hoorde in 2002 een Oehoe net over de grens bij Enschede.
2003	Schröder. R. 2003. via derden.	onzeker	15-05-2003: Oehoe bij brug over A12 Arnhem. Door automobilist gezien. (via-via-mededeling).
2003	Wassink G.J. e.a. 2003. Persoonlijke waarneming	onzeker	2003: verschillende w.n. in gebied van Natuurmonumenten door of via opzichter Rauwerdink van Natuurmonumenten. Braakbal van 6,5*3,55 cm. gevonden op 27-9-03 door Wassink en Wieland. Oost Gelderland.
2003	Verboog B. 2003. Persoonlijke waarneming	onzeker	29-07-2003; Waarn. van uil groter dan Buizerd in Duitsland (net over de grens). Oost Gelderland.
2003	Wisselink H. 2004. Persoonlijke mededeling.	onzeker	Een jager zag 1 Oehoe. Oost Overijssel.
2003	Ham R.J.J. Vd. (particulier)	onzeker	In okt/nov 2003 viel een uil groter dan een buizerd de jack Russel aan bij het verzorgen van de paarden. In de buurt vindt men regelmatig duivenvleugels en poten. Er riepen steeds 2 uilen in november. Oost Overijssel.
2004	Verboog B. 2004. via derden.	onzeker	Eind januari (2004) kwam bij een VWG uit Overijssel een melding binnen. Een

2004 Van Hoorn. H	onzeker	ex-jager die al jaren naar uilen kijkt zag een oehoe in een bosje. Ook vissers zouden een Oehoe hebben gezien.(med. G.J. Wassink). In maart 2004 kwam de melding binnen dat een enorm grote uil voor een auto langs vloog op een landgoed . Omgeving Zutphen.
-------------------	---------	---

Tabel 2. Onzekere waarnemingen van Oehoes in Nederland.

Bij de onzekere waarnemingen gaat het vooral om meldingen uit Gelderland en Overijssel. Enkele waarnemingen van ornithologen en medewerkers van Natuurmonumenten zijn als onzeker bestempeld, omdat het waarnemingen op afstand betrof. Dode uilen, gefotografeerde uilen en waarnemingen die gepubliceerd waren zijn in tabel 1 te vinden.

Ook al zal een aantal van deze waarnemingen geen Oehoes betreffen, duidelijk is wel dat Gelderland en Overijssel in het oog springen. We moeten dan wel bedenken dat Limburg in dit verhaal buiten beschouwing wordt gelaten, maar uit deze Provincie zijn wel meerdere (ruim 20) waarnemingen bekend.

Dat Drente en Groningen (nog) niet veel waarnemingen opleveren is misschien niet zo vreemd. Tussen Schleswig-Holstein en het Teutoburgerwald komen voor zover bekend namelijk (nog) geen Oehoes voor. Mocht de populatie van Noord-Duitsland zich verder uitbreiden, dan is vestiging op den duur in deze gebieden zeker niet uitgesloten.

Ontwikkeling in Schleswig-Holstein

Omdat de Oehoes in Schleswig-Holstein niet aan bergachtige gebieden gebonden zijn, de uilen daar in boomnesten broeden, en het landschap enige gelijkenis vertoont met die van Oost Nederland, is het interessant de ontwikkeling van dit gebied eens nader onder de loep te nemen.

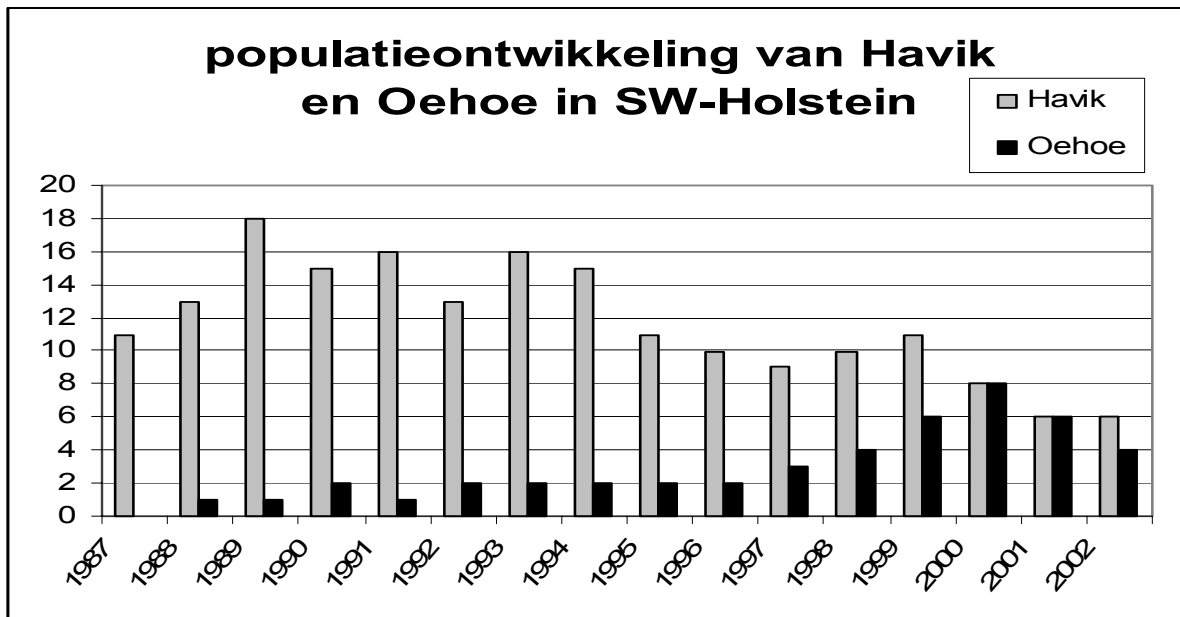
In 1981 werden er voor het eerst ongeveer 10 Oehoes vrijgelaten. Tot en met 1987 steeg dit aantal geleidelijk tot ongeveer 60 exemplaren per jaar, daarna werden er jaarlijks steeds minder individuen uitgezet.

In 2002 werden daar voor het laatst 16 jonge vogels vrijgelaten, waarmee het herintroductieprogramma in feite is beëindigd. Bescherming en monitoring wordt wel voortgezet.

In 2002 werden in totaal 62 broedparen vastgesteld, waarvan er 51 met succes hebben gebroed. In 2000 werden nog ongeveer 80 territoria geteld, de aantallen zijn dus de laatste jaren weer wat gedaald.

Overigens broedde 72% van de succesvolle paren in bomen, 12% in kiezelgroeven, 12% in gebouwen en 4% op de bodem (Hamann C. 2002).

Vanaf 1987 is er een uitvoerig onderzoek gestart in het Zuidwesten van Schleswig-Holstein ten Westen van Hamburg. In een proefvlak van 16x16 km. werden Havik en Oehoe op de voet gevolgd. In 1987 werden 11 Havikterritoria vastgesteld toen er zich nog geen Oehoe had gevestigd. Het aantal havikparen steeg tot 18 in 1989.

Grafiek 1. Populatieontwikkeling van Havik en Oehoe in een 256 km² groot gebied in SW-Holstein.

De Oehoe verscheen in 1988 met 1 paar. Ook in 1989 was er nog slechts 1 territorium bezet. Daarna werden er tot 1998 steeds 2 Oehoeparen vastgesteld. Met de komst van de Oehoe nam het aantal Haviken bijna jaarlijks af tot 9 paar in 1997. Vanaf dat moment nam het aantal Oehoes jaarlijks met 2 paar toe tot 8 broedparen in 2000. In 2002 werden nog slechts 6 Havikterritoria bezet, terwijl het aantal Oehoes daalde tot 4.

Samengevat concludeerde Busche dat het aantal Haviken met de komst van de oehoe significant is gedaald.

Discussie

Eigen bewerking van gegevens uit het 256 km² grote proefgebied in SW-Holstein leren ons dat er daar in het jaar 2000 maar liefst 0.03 paar Oehoes per km² voorkwamen. In 2002 waren dat nog 0,015 broedpaar. Geprojecteerd op Nederland zou dat betekenen dat er in bijvoorbeeld een geschikt gebied als het Winterswijkse (166 km²) tussen de 2 en 5 Oehoeparen zouden kunnen leven. Het gemiddelde Oehoepaar had in SW-Holstein een 'territorium' van 32 km² (2000). Ook in vele andere delen van Nederland, zoals Twente, zou een dergelijke dichtheid haalbaar moeten zijn.

Hetzelfde onderzoek toonde echter ook aan dat het maar liefst 9 jaar duurde voordat de Oehoepopulatie in het proefvlak een gestage groei liet zien. In die periode werden jaarlijks ook nog eens 10 tot 60 jonge Oehoes uitgezet in geheel SW-Holstein. Bovendien hadden deze uitgezette Oehoes geen opvoeding genoten in berggebieden en waren waarschijnlijk bij voorbaat al gewend aan boomnesten.

In Nederland en het aangrenzende Nordrhein-Westfalen is slechts 1 Oehoepaar bekend dat interesse toont in boomnesten (Het 'Achterhoekse' broedpaar). Als de opmars in Nederland daarvan afhankelijk zou zijn, kon het wel eens een lange geschiedenis worden. Anders wordt het als jonge vogels die in berggebieden of in groeves geboren zijn de overstap zouden kunnen maken naar broeden in

roofvogelnesten of bereid zijn op de grond te gaan broeden.(meestal gebeurt dat laatste op hellingen).

Dan nog moeten er voldoende individuele uilen aanwezig zijn om een eventueel startende populatie in stand te houden of uit te breiden.

In verband met dit laatste is het groeiende aantal zekere - en onzekere waarnemingen van individuele vogels in Nederland interessant. In totaal zijn (inclusief Limburgse data) reeds 13 uilen gevangen of dood aangetroffen (3 in prikkeldraad, 3 verkeersslachtoffers, 3 verzwakt in de winter, 2 met een gebroken vleugel en 2 gevangen). Noemenswaardig is in dit verband ook dat in Limburg al tot twee keer toe weggevallen mannetjes binnen een jaar werden vervangen door nieuwe exemplaren (P. Voskamp; persoonlijke mededeling). In de Achterhoek is in 2004 mogelijk het vrouwtje vervangen door een ander individu.

Dit alles doet vermoeden dat er inmiddels waarschijnlijk voldoende druk vanuit Duitsland (en België) is ontstaan om te zorgen voor aanvoer van individuele exemplaren. Of er ook genoeg Oehoes naar Nederland komen om voor een noemenswaardige populatiegroei te zorgen blijft natuurlijk de vraag.

Een eventuele opmars van de Oehoe in Nederland hangt dus aan elkaar van allerlei mitsen en maren. Op basis van de huidige bevindingen vermoed ik dat het proces wel eens langer kan gaan duren dan aanvankelijk gedacht werd. Maar als het gebeurt zullen we het zeker merken; de Nederlandse ornithologen zijn door de publicaties rondom het Achterhoekse broedgeval namelijk extra alert.

Gejo Wassink

Literatuur

Bergerhausen, W. (1994). Wiederansiedlung de Uhus (Bubo bubo) in den nordwestdeutschen Mittelgebirgen-Resümee eines Projekts. Eulen Rundblick Nr. 40/41-juni 1994 : 23-28.

Busche G., Raddatz H.J. & Kostrzewa A. (2004). Nistplatz-Konkurrenz und Prädation zwischen Uhu (Bubo bubo) und Habicht (Accipiter gentilis): erste ergebnisse aus Norddeutschland. Die Vogelwarte 42, 2004: 169-177.

Haman, C. (2002). Jagd und Artenschutz (Jahresbericht 2002; Ministerium für Umwelt, Natur und Forsten des Landes Schleswig-Holstein).

Wassink G.J. (2003). Eerste broedgeval van Oehoe Bubo bubo in de Achterhoek. Limosa 76/1, 2004: 1-10.

Wassink G.J. (2003). Tweede broedgeval van de Oehoe bubo bubo in de Achterhoek. Athene, nieuwsbrief STONE nr. 8, december 2003: 32-37.